

KVIZ ZNANA GDJE SAM – TKO SAM 2017.

temeljni materijal za kandidate

Grobnička Katedra Čakavskoga sabora (KČSG) je Kviz znanja *Gdje sam – tko sam* pokrenula 2011. godine. Budući da je KČSG osnovana 28. srpnja 1992., ovogodišnji Kviz znanja provodimo u okviru obilježavanja Katedrine 25. obljetnice te temeljni materijal, pored ostalog, obuhvaća i niz podataka iz tog razdoblja.

Grobnička Katedra je u okviru svojih redovnih i programskih djelatnosti tijekom protekla dva i pol desetljeća provela preko 1500 programa, manifestacija i raznih aktivnosti pod „*kapama*“ danas već tradicionalnih projekata. Stoga je razumljivo da su neki, posebice oni od šireg značenja, zastupljeni i u ovome materijalu.

***

Osnivanju grobničke Katedre je prethodilo utvrđivanje njezina naziva, budući da je ranije u uporabi bilo više naziva Grobnišćine (Grobinština, Gromišćina, Grobinščina, Grobniština), za razjašnjenje odnosno znanstveno tumačenje je zamoljena sveučilišna profesorica Iva Lukežić, danas prof. emerita Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Njezin je tekst, pod naslovom GROBNIŠĆINA, u cijelosti objavio *Novi list* 3. lipnja 1992. godine, u kojem je iscrpno obrazloženo.

Osnivajući Katedru Čakavskoga sabora za Grobnišćinu uvažili smo ovo stručno tumačenje s osjećajem odgovornosti prema izvornoj grobničkoj čakavščini. Tim više što je njezina zaštita bila jedna od temeljnih zadaća Katedre kao buduće ustanove sa ciljem proglašenja ovog drevnog oblika hrvatskoga jezika zaštićenom nematerijalnom baštinom Republike Hrvatske, što je i ostvareno 2011. godine.

Nadalje, Katedra ČSG je u proteklih 25 godina u cijelosti ispunila u temeljima zacrtanu zadaću - da grobnički Kaštel obnavlja te ga kulturnom proizvodnjom nastani novim sadržajima

Nakon otvaranja za javnost 1992. godine Zavičajnog muzeja Grobnišćine (Etnografska zbirka), Katedra je pokrenula kulturnu proizvodnju, ponajprije osnivanjem danas već i izvan Hrvatske poznate umjetničke kolonije sa sjedištem u grobničkom Kaštelu – Međunarodne likovne kolonije Grobnik.

U idućim je godinama, radom pojedinih saziva umjetnika iz Hrvatske i mnogih drugih zemalja u Kaštelu Grobnik, stvoreno oko 1000 umjetničkih djela, od čega su umjetnici darovali Katedri preko 450.

Tako je u Gradu Grobniku nastala nova hrvatska zbirka suvremene likovne umjetnosti – Zbirka suvremene likovne umjetnosti Grobnik (Zbirka SLUG).

Daljnijim su okupljanjem umjetnika u Gradu Grobniku i njihovim radom nastajala nova umjetnička djela te je pred Katedrom bila nova zadaća - stvoriti i dom budućeg novog hrvatskog muzeja suvremene likovne umjetnosti – Muzeja suvremene likovne umjetnosti Grobnik (MSLUG). U tome je cilju Katedra već 1997. godine pokrenula

obnovu kata grobničkog Kaštela i stvaranje današnje Galerije suvremene umjetnosti, koja je 1999. godine završena i otvorena za javnost.

Stoga su danas u Kaštelu Grobnik dva muzejsko-galerijska prostora – Zavičajni muzej Grobnišćine i Muzeja SLUG.

O kaštelskom kompleksu Grobnik, kao zaštićenom kulturnom dobru Republike Hrvatske, Katedra ČSG vodi brigu od 1992. godine pa tako i o muzejsko-galerijskim prostorima u njemu.

***

Sažetak najznačajnijih programa, projekata i manifestacija u okviru programske djelatnosti grobničke Katedre:

1.) Od rujna do prosinca 2017. održava se 25. zaredom znanstveno-stručna i kulturno-zabavna manifestacija **Grobnička jesen**. Do sada ova manifestacija bilježi ukupno preko 800 događaja, u kojima je sudjelovalo više desetaka tisuća djece i mladih.

2.) Tijekom 25. manifestacije *Grobnička jesen* održava se 27. grobnički **znanstveno-stručni skup Grobnišćina; tragovi, znakovi i smjerokazi**. Do danas su na ovim skupovima sa svojim izlaganjima sudjelovali hrvatski znanstvenici i istraživači s preko 250 tema.

3.) **25 godina suradnje s grobničkim osnovnim školama** – OŠ Čavle i OŠ Jelenje – Dražice te **9 godina suradnje s ostalim osnovnim školama na području Primorsko-goranske županije**. Do sada su u Katedrinim programima sudjelovale osnovne škole: Hreljin, Kostrena, Kraljevica, Bakar, Trsat, Kraljevica, Klana, Sveti Matej Viškovo, Srdoči, Bribir i Novi Vinodolski te OŠ Koljnof u Mađarskoj.

4.) **Djeca i mladi** – Od svojih početaka Katedra u svoje programe uključuje djecu i mlade - od suradnje s grobničkim dječjim vrtićima do projekta **Darovani** – u okviru kojeg KČSG provodi razne programe zadnjih 17 godina. Stoga je u proteklih 25 godina u Katedrinim programima sudjelovalo više desetaka tisuća djece i mladih. Ponajprije zahvaljujući uskoj i uspješnoj 25-godišnjoj suradnji sa školama – Katedrinim suradnicama, odnosno ravnateljima i učiteljima koji pripremaju učenike za svakogodišnje natječaje za najbolje učeničke literarne uratke na čakavskim govorima PGŽ te za likovna ostvarenja. Potom za rad raznih radionica u Kaštelu Grobnik tijekom provedaba programa **Grobničkojesenski dani, nagradnim izletima Na tragovima naših starih**, završnim grobničkojesenskim te drugim priredbama tijekom protekla dva i pol desetljeća itd.

5.) **Europska noć muzeja** pod nazivom **Lijepa je ova noć svibanjska** je u Kaštelu Grobnik održana po sedmi put. Ovu manifestaciju Muzejski dokumentacijski centar uvrštava među najbolje u Hrvatskoj

6.) **Kviz znanja Gdje sam – tko sam** – namijenjen srednjoškolcima i učenicima viših razreda osnovnih škola, tijekom *Grobničke jeseni* 2017. se održava po sedmi put. Za

provedbe svih dosadašnjih izlučnih večeri te završnica Kviza znanja Katedra je kao organizator pripremila i objavila ovakve temeljne tekstove za kandidate. Za sudionike u ovome vrlo zahtjevnome projektu do danas je pripremljeno ukupno preko 2500 pitanja i preko 7000 odgovora.

7.) **Nakladništvo** - U proteklih 25 godina grobnička Katedra je bila **nakladnikom preko 180 raznih** izdanja - knjiga, časopisa, glasila, kataloga i drugih tiskovina te audio i video-uradaka (dok. filmova, video-kataloga i drugih video-zapisa, festivalskih CD-a itd.). Između ostaloga, nakladnikom je i **24 knjige *Grobničkoga zbornika***.

8.) **Festival *Grobnička skala*** - 19. po redu glazbena manifestacija *Grobnička skala*, će se u Domu kulture Čavle održati 9. prosinca 2017. Katedra ČSG ovim Festivalom omogućava starijim od 16 godina, posebice mladima, besplatan prelazak prve stepenice u pjevačkoj karijeri. Festival je do danas iznjedrio oko 300 novih čakavskih pjesama. U dosadašnjim je festivalskim večerima sudjelovalo preko 800 izvođača. Ovo je jedini isključivo čakavski festival zabavne glazbe u Hrvatskoj. Lektoriranjem tekstova pjesama prije objavljivanja na Festivalu *Grobnička skala*, Katedra značajno doprinosi zaštiti, očuvanju i promicanju svih čakavskih govora te čakavščine u cjelini, odnosno vrijedne hrvatske nematerijalne baštine. Posebnosti *Grobničke skale* su prepoznali organizatori velikih hrvatskih festivala te su danas **partneri Festivala *Grobnička skala* Festival Kajkavskih popevki iz Krapine i Festival zabavne glazbe u Splitu**.

Katedra ČSG ovom suradnjom ukazuje na činjenicu da je **hrvatski jezik jedini u Europi tronarječan** – osiguravajući mladima iz naših krajeva nastupe na ova dva festivala te Zagorcima i Dalmatincima na *Grobničkoj skali*, **tronarječnost hrvatskoga jezika se očituje** u nastupima mladih kajkavcima i štokavaca na čakavskom narječju te čakavaca na kajkavskom i štokavskom narječju. Ovu suradnju provodimo od 2015. godine. Stoga je **Festival *Grobnička skala* 2015. održan pod visokim pokroviteljstvom Predsjednice RH Kolinde Grabar Kitarović**.

9.) **Likovne djelatnosti** - Iz vrlo plodnih Katedrinih **likovnih djelatnosti, kao izuzetno značajne događaje izdvajamo:**

a.) **osnivanje Međunarodne likovne kolonije Grobnik 1996. g.**

b.) **otvaranje Galerije suvremene umjetnosti Grobnik** u grobničkom Kaštelu, sa spremištem za umjetnička djela (depo) 1999. g. ,

c.) utvrđivanje **nove hrvatske zbirke suvremene likovne umjetnosti (SLU)** – Zbirke suvremene likovne umjetnosti Grobnik 2002. g.

d.) **10 godina mediteranskih susreta umjetnika u Grobniku** - izložba u Njemačkoj 2008. g. je provedena na poziv Katedrinih njemačkih suradnika u Kongresnom centru Sindelfingen (Stuttgart). Na prvoj su velikoj izložbi u inozemstvu predstavljena 102

umjetnička djela u vlasništvu grobničke Katedre - djela 67 umjetnika iz Hrvatske i drugih zemalja.

e.) **Predstavljanje Muzeja suvremene likovne umjetnosti Grobnik** u Njemačkoj 2010. su njemački suradnici nagradili **proglašavajući Hrvatsku zemljom Gostom-domaćinom stuttgartskoga Sajma za 2010. godinu.**

f.) **Međunarodni projekt CroARTia** 2012. g. Projekt je osmišljen na principu zrcala. Partneri u projektu jamče da će se svi programi koji se u okviru njega provedu u Hrvatskoj, potom provesti u zemlji partnera. Prvi Katedrini partneri su bili iz Njemačke - Međunarodna udruga umjetnika *Syrlin* iz Stuttgarta i udruga ljubitelja povijesnih automobila *Classik Gala* Baden-Württemberg.

Najavljujući ovaj projekt njemački su ga partneri u javnosti prozvali **hrvatskim kulturno-turističkim proizvodom bez konkurencije u svijetu.**

g.) Izložba **Priziv na devet u Grobniku** – ovom je izložbom Katedra predstavila novi koncept izložaba pod nazivom **priziv** 2015. g. Umjesto klasičnog kataloga, koncept uključuje izradu video-kataloga. Uz prvo predstavljanje je napravljen dokumentarni film s video-katlogom, koji prikazuje na koji način se jedna izložba tijekom njezina trajanja može pretvoriti u čak 13 izložaba.

h.) **Projekt Zakon devet gradova** – početak stvaranja jedinstvenog hrvatskog spomenika europskoj baštini s devet monumentalnih skulptura u kamenu 2016. – pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH. Po dovršenju i postavljanju na njihove trajne pozicije, devet će kipova činiti Šetnicu Zakona devet gradova. Autori su poznati hrvatski umjetnici: Ivan Balažević, Zvonimir Kamenar, Kuzma Kovačić, Marin Marinić, Mladen Mikulin, Tomislav Pavletić, Goran Štimac, Hrvoje Urumović, Kruno Vrgoč. Stručni nadzor obavlja povjesničar umjetnosti dr.sc. Berislav Valušek

10.) **Grobnički list** – jedino glasilo na čakavštini u Hrvatskoj – prvi broj je iz tiska izašao 1994. godine. Do sedmog broja je njegovim urednikom bio novinar Dražen Herljević a potom je List pripremala i uređivala Vlasta Juretić. *Grobnički list* je izlazio punih 10 godina.

11.) **Grobnički govor** - Zahvaljujući neprekidnim provedbama Katedrinih programa na zaštiti, očuvanju i promicanju grobničke čakavščine, **grobnički govor je kao zaštićena nematerijalna baština Republike Hrvatske** u Registru zaštićenih kulturnih dobara RH od 2011. godine

13.) **ČA nad Kvarneron** – natječaj za najbolja poetska ostvarenja na čakavskim govorima u Hrvatskoj i inozemstvu pokrenut je 2015. godine pod pokroviteljstvom predsjednice RH Kolinde Grabar Kitarović

12.) **Ministarstvo kulture RH** je nekoliko programa grobničke Katedre (*Darovani, Festival Grobnička skala, Zakon devet gradova...*) uvrstilo u **Dane europske kulture u Hrvatskoj** 2016. godine

Katedra ČS uz 25. obljetnicu priprema 25. knjigu Grobničkoga zbornika – posebno izdanje - o 25-godišnjem radu grobničke Katedre KČSG, u kojem će biti obuhvaćene Katedrine redovne i programske djelatnosti tijekom proteklih 25 godina

***

Šetnica Zakona devet gradova

- nedvojbeno do sada najzahtjevniji projekt grobničke Katedre

Do 2015. godine su na trajne pozicije u okolišu Kaštela Grobnik **postavljene prve tri skulpture**, stvorene za rada nekoliko saziva umjetnika u Međunarodnoj likovnoj koloniji Grobnik: *Tancurica*, akademskog kipara Zvonimira Kamenara, *Val*, djelo kipara Tomislava Pavletića i *Ptica život*, akademskog kipara Josipa Diminića.

Projekt *Zakon devet gradova* je osmišljen tako da **devet poznatih hrvatskih umjetnika** u okviru Međunarodne likovne kolonije Grobnik stvore devet monumentalnih skulptura u kamenu te da ovaj jedinstven hrvatski spomenik europskoj baštini istovremeno bude i neuobičajeni spoj kulturno-povijesne baštine, suvremenog umjetničkog stvaralaštva i prirodne baštine. Devet će kamenih kipova po dovršenju biti postavljeno na širem području zaštićene povijesne cjeline Grada Grobnika i činit će **Šetnicu Zakona devet gradova**. Šetnicom će učenici grobničkih osnovnih škola zasaditi ljekovito bilje, koje je tijekom povijesti prehranjivalo mnoge obitelji.

***

Časopis pod nazivom **Kolo** i s podnaslovom *Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*, su u Zagrebu 1842. godine pokrenuli Dragutin Rakovac, Stanko Vraz i Ljudevit Vukotinović. nastojeći uspostaviti čvršće estetske i kritičke kriterije te težeći da časopis bude na razini suvremene europske književne periodike (izdanja koja izlaze s istim naslovom i numeriranim ili datiranim svescima u neprekidnom nizu i više ili manje redovitim vremenskim razmacima kroz neodređeno razdoblje, a sadrže radove više autora - časopisi i sl.)

Časopis *Kolo* je izlazio u razdoblju od 1842. do 1853. godine. Matica hrvatska ga je 1905. obnovila kao *Hrvatsko kolo*, s podnaslovom *Književno-naučni i umjetnički zbornik* (od 1906. *Naučno-književni zbornik*), a od 1963. godine mu je *Časopis za književnost, umjetnost i kulturu*.

Do 1971. godine, kada je Matica hrvatska zabranjena, objavljeno je 88 svezaka časopisa *Kolo*.

Ovaj časopis Matice hrvatske je nakon osamostaljenja Hrvatske ponovno pokrenut 1991. godine - kao mjesečnik, a od 1995. godine izlazi kao tromjesečnik.

U časopisu „Kolo“ Antun Mažuranić 1843. godine piše o *Vinodolskom zakonu* da se u staro doba „onaj dio Hrvatske, što je do mora između Senja i Rēke“ zvao Vinodol te da je cijeli taj kraj bio u vlasti Knezova Krčkih, Vinodolskih i Modruških „koji su od prilike za 150 godina kasnije počeli se Frankopani pisati. U Vinodolu bila su znamenitija mjesta: Novi Grad, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin ili Hriljin, Bakar, Těrsat i Grobnik“.

Nadalje Antun Mažuranić navodi da su se u nazočnosti kneza Leonarda Krčkog, Vinodolskog i Modruškog 1280. godine u Novom gradu okupili predstavnici - „po nekoliko pametnijih starješina“ svih vinodolskih općina (osim Belgrada i Kotora).

Predstavnici devet vinodolskih gradova su se 1280. godine okupili sa ciljem da „stave prěvikrat u pismo u svojem narodnom jeziku sve one prastare zakone i običaje, kojih su se za onda sećali, da su ih kada čuli od svojih otacah i dědovah. One tako sabrane zakone napisali su u toliko eksemplarah, koliko je bilo gradovah na onom spravištu zastupljeno, dakle najmanje u 9 eksemplarah“. Ovaj Zakon devet vinodolskih općina napisan u devet primjeraka, nažalost, svjedoči samo jedan sačuvan primjerak „koi se je sačuvao u arhivu kapitula Modruškoga u Novom, gdje će se i u naprěda čuvati.“, piše Antun Mažuranić.

Ovaj tekst Antuna Mažuranića, između ostaloga podsjeća na činjenicu da su naši pretci – predstavnici devet gradova srednjovjekovnog Vinodola od 1280. do 1288. godine stvarali svoj Zakon. U skadu s dogovorom postignutim u dvoru Krčkog kneza Leonarda, na svojem su jeziku po prvi put popisali sve prastare zakone i običaje, koje su sami znali te koje su bilo kada čuli od svojih očeva i djedova. Tako su zajednički stvorili Zakon devet vinodolskih gradova te ga napisali u devet primjeraka. Svoj su Zakon svi oni potpisali i proglasili ga u tadašnjem Novom gradu, današnjem Novom Vinodolskom – kao Zakon devet gradova srednjovjekovnog Vinodola, odnosno Vinodolski zakon.

Sa ciljem da se posebnosti stvarnog srednjovjekovnog Zakona devet gradova značajnije promiču u hrvatskoj i europskoj javnosti, grobnička Katedra je uz svoju 20. godišnjicu postavila temelje svog do sada najzahtjevnijeg projekta te ga 2012. godine ugradila u svoj petogodišnji plan, pod radnim nazivom *Park skulptura*.

U okviru jednog od svojih inovativnih projekata – već spomenute Međunarodne likovne kolonije Grobnik, odmah je pokrenula postavljanje temelja za stvaranje skulptura u kamenu.

Po uzoru na proglašenje stvarnog Zakona devet gradova – Vinodolskog zakona, Katedra ČSG je zajedno sa članovi Katedre Čakavskoga sabora „Novljansko kolo“ iz Novog Vinodolskog, pripremila proglašenje Vinodolskog zakona u Gradu Grobniku. Vinodolci su proglašenje Vinodolskog zakona u Kaštelu Grobnik proveli svečano tijekom manifestacije *Lijepa je ova noć svibanjska* (Europska noć muzeja u Kaštelu Grobnik, 2013. g.)

Uvažavajući značaj ovog događaja, iste je večeri utvrđen novi dokument - **Imovnik Međunarodne likovne kolonije Grobnik** pod nazivom „Grobnička dota“.

Imovnik je osmišljen *po uzoru na Vinodolski zakon* te 27 potpisnika *Grobničke dote* simbolično predstavljaju predstavnike svih devet srednjovjekovnih vinodolskih gradova. Potpisnici „Grobničke dote“ se biraju iz redova istaknutih pojedinaca i umjetnika koji sudjeluju u radu Međunarodne likovne kolonije Grobnik te svojim djelima obogaćuju Muzej suvremene likovne umjetnosti Grobnik.

Nadalje, u suradnji s devet osnovnih škola PGŽ je 2015. pokrenuto stvaranje **učeničkog literarno-likovnog uratka pod nazivom *Zakon devet gradova***. Ovaj deset metara dugačak uradak je prvi put izložen na Međunarodni dan muzeja 2016., usporedno s predstavljanjem javnosti projekta buduće Šetnice skulptura *Zakon devet gradova*. U završnici se u ovaj učenički projekt uključuje i deseta osnovna škola te su njegovi autori učenici osnovnih škola: Bakar, Bribir, Čavle, Hreljin, Jelenje-Dražice, Kostrena, Kraljevica, Novi Vinodolski, Srdoči i Sveti Matej Viškovo.

***

U svojem ***Slovu o zabilježbama iz povijesti Gospoštije Grobnik*** dr.sc. Irvin Lukežić, između ostaloga kazuje:

„Promatrajući često u svojim mladim godinama veličanstvenu panoramu Grobničkoga polja, koja se pružala s bršljanom obavijenih zidina drevnoga *kaštela*, činilo mi se da u daljini čujem topot lake turske konjice, bojne krikove i zveket oružja, upravo onako kako su to nekoć običavali oslušivati naši proslavljeni literarni prethodnici - Dimitrija Demeter, Ivan Kukuljević Sakcinski, Antun Nemčić-Gostovinski, Petar Preradović, Ivan Trnski, Ljudevit Galac, Fran Kurelac, Antun Pasko Kazali, August Šenoa, August Harambašić, Antun Gustav Matoš, Ivan Grohovac Riječanin, Milutin Cihlar Nehajev i toliki drugi. Uistinu, na ovome mjestu kao da još uvijek prebiva duh staroga i plemenitoga popa Martinca, koji nakon krbavske tragedije plače nad sudbinom svoje nesretne domovine. Tu kao da još uvijek živi i duh slavnoga Bernardina Frankopana, znamenitoga govornika pred nadvojvodom Ferdinandom i brojnim njemačkim velikašima u Nürnbergu, koji posljednje godine svoga burnoga života provodi u grobničkoj osami i tišini. Toj povorci sjenâ pridružuju se potom Petar Zrinski i njegova supruga Katarina, sestra pjesnika i urotnika Frana Krste Frankopana. Svi oni kao da s vremena na vrijeme izranjaju iz turobne i vlažne jesenske grobničke magle, poput nesretnoga duha Hamletova oca na početku glasovite Shakespearove tragedije.“

Ovaj tekst dr.sc. Irvina Lukežića nas uvodi u osvrt na dio bogate grobničke povijesti, u kojoj su zabilježeni obilasci danas zaštićene povijesne cjeline Grada Grobnika, ali i onih koji svojim zapisima značajno pridonose i današnjim istraživačima bogate kulturno-povijesne baštine naših krajeva.

***

GLAGOLJICA

Autor prve tiskane knjige na slovenskom jeziku *Catechismus i Abecedarium* - Primož Trubar (1508.-1586.), smatra se ocem slovenske književnosti. No, do danas dostupni povijesni podatci potvrđuju Primoža Trubara izvorom vrlo značajnih informacija za daljnja istraživanja na području Primorsko-goranske županije.

Primož Trubar je autor više od 25 knjiga, od kojih je najvažniji prijevod *Novog zavjeta*. Od 1520. je pohađao školu u Rijeci, potom u Salzburgu i Trstu, gdje se povezao s humanistima, a 1528. godine upisuje studij na Bečkom sveučilištu. Sahranjen je u Tübingenu (Njemačka).

Poznato je već da je **Knez Bernardin Frankopan** nakon bitke na Krbavskom polju rado i često boravio u Grobniku pa tako, primjerice, upravo u Grobniku 1507. godine piše pismo kardinalu Hipolitu Esteu. U svojim pak člancima Primož Trubar, između ostaloga navodi da je knez Bernardin Frankopan imao svoju pisarnicu s pet fratara-glagoljaša te da je prvi prijepis Biblije nastao upravo u njegovoj pisarnici.

Nadalje, o cijenjenim grobničkim pisarima i srednjovjekovnom skriptoriju Grobnik do danas su pronađena svjedočanstva od Novog Vinodolskog do Pule. U srednjovjekovnoj je grobničkoj pisarnici napisan i ***Pulski misal*** iz 15. stoljeća, koji se danas nalazi u pulskoj Sveučilišnoj knjižnici. Autorica dr.sc. M. Čunčić u svom znanstvenom radu navodi da je: „...po pismu i inicijalima Pulski odlomak misala mogao nastati u grobničkom Skriptoriju popa Martinca Lapčanina koji je u Grobniku zajedno s još četiri pisara završio pisanje II. Novljanskog brevijara te da paleografska i kodikološka analiza otkriva vješta i učena pisara Skriptorija u Grobniku“.

(paleografija-pomoćna povijesna znanost koja se bavi proučavanjem razvoja pisma tijekom povijesti, praksa čitanja i dešifriranja - omogućava ispravno čitanje i određuje mjesto te vrijeme nastanka starih rukopisa i natpisa.

kodikologija – dio paleografije – bavi se procesom nastanka rukopisa (u pravilu antičkih a ne njihovim sadržajem)

U slovenskim se stručnim časopisima od devedesetih godina prošlog stoljeća često spominje „vrstan glagoljaš Pop Martinac iz Grobnika“, koji je u Gradu Grobniku živio krajem 15-og i početkom 16-og stoljeća, kao autor prvog spomena slovenske države u povijesti.

Pop Martinac je u Grobniku napisao *Drugi novljanski brevijar* (pohranjen u župnom arhivu u Novom Vinodolskom), o boju na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine.

Slovenski znanstvenik Janez Rotar (*Zgodovinski časopis, letnik 45, 1991.*), o zapisu Popa Martinca kazuje: „U opisu je bitke Pop Martin napisao lijep broj osobnih imena i brojne zanimljive, autentične toponime, pa je datoteka također u tom pogledu prava mala riznica. Pisac je bio vješti ranokršćanskom slavenskom jeziku, koji kao osnovni uključuje ekspresivne i elementarne elemente živućih čakavaca“ te da je tekst napisan na glagoljici – „dominantnom hrvatskom pismu tih stoljeća“. U tome dijelu članka Janez Rotar

zaključuje da je, između ostaloga, **Pop Martinac iz Grobnika prvi napisao i ime »dežele kranjske«.**

*znameniti zapis popa Martinca o bitki na Krbavskom polju nalazi se u golemom Drugom Novljanskom brevijaru iz godine 1495. Prijevod s izvornika (pisanog u dva stupca, glagoljicom na crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije) na suvremeni hrvatski jezik obavio je akademik Stjepana Damjanović, a na web stranici www.croatianhistory.net se nalazi s njegovim dopuštenjem:

„Ja mnogorješni pop Martinac, plemenom Lapčanin, pošto mi je Bog dao, ovako ponizno dovrših ove knjige, sjedeći u svojoj kući u Grobniku, budući u punom crkvenom beneficiju kod časnog muža gospodina Davida, župnika grobničkoga, u vrijeme svetoga oca u Bogu pape Aleksandra Šestoga, i u vrijeme Maksimijana kralja rimskoga, i u vrijeme kralja Laclava češkoga i ugarskoga, i u vrijeme našega gospodina kneza Bernardina Frankapana i njegovih sinova kneza Matije i kneza Kristofora i kneza Fernata, i u duhovnom (smislu) našega gospodina i oca, gospodina biskupa Kristofora Dubrovčanina, biskupa modruškoga i krbavskoga i ostalo.

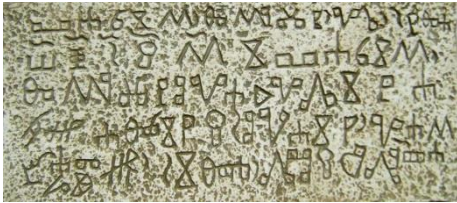
I ja pop Martinac višeimenovani pisah ovo crkvi Blažene Djevice Marije i njezinu samostanu pod Novim Vinodolskim gdje stanovahu fratri reda Svetoga Pavla prvoga pustinjaka. Njihov vikar bijaše izabrani otac Valentin, a starješina u ovom samostanu blagi muž, fratar Franko imenom Budišić, plemenom Mogorović, sa svojom braćom i ocima koji su živjeli u primorskim samostanima, bogobojaznim muževima, časnim Kristovim slugama, obdržavateljima regule, koji su iskrenom pobožnošću obdržavali regulu Svetoga Augustina i trsili se da obave sve potrebno Crkvi Božjoj. Njihova nagrada neka bude Isukrst i Djevica Marija. Amen.

I bijahu mi u Novom poštovani muž, gospodin Petar, župnik novogradski i gospodin Andrija, vikar vinodolski, sa svojim dragim redovnicima i sa stavnovnicima ovoga grada odlični pomoćnici u ovom poslu. Neka njihova imena budu zapisana u knjigama života. Amen. Stoga molim svu gospodu redovnike, od Boga dane oce, također i đakone, kao braću; isto tako i čitatelje razumnije od mene zbog mnogih pogrešaka koje su mi se dogodile u ovom djelu: ne prokunite me, nego popravite svojom poštovanom mudrošću i čitajući blagoslovite Boga. I učite se svoja blaga davati Bogu za potrebne - da time ostvarite spasenje. Jer nije ovo pisao Duh Sveti, nego uboga grešnikova ruka.

I k tomu bio sam u brizi i stalno ožalošćen mišlju zbog velikih ratova i nemira koji su se zbili u naše vrijeme, koje digoše Turci koji potječu od Izmaila, sina Abrahamova sluškinje Agare, protiv svih zemalja svijeta. I zauzevši Grčku i Bugarsku, Bosnu i Albaniju, navališe na narod hrvatski šaljući velike čete. Silni vojvode zametahu česte bojeve s kršćanskim pukom tukući se na poljima i na gorskim prijelazima i na prijelazima voda. Tada robijahu sve zemlje hrvatske i slovinske do Save i Drave, čak do Gore Zaprte (= Moslavine), sva mjesta kranjska čak do mora; robeći, harajući, kuće Božje paleći i oltare Gospodnje rušeći. Starce su tukli oružjem, mlade djevojke i udovice, čak i kmećeću djecu (kvekajući čeda); ne samo da su odvodili puk Božji u tuzi nasilja, vezan lancem, nego su i prodavali ljude na sajmovima kao što je običaj činiti sa stokom. I još iziđe baša Romanije i Vrhbosne i porobivši Posavlje stigne pod Modruš. I poče napadati Modruš. Popali ognjem okolne utvrde i samostane te crkve Gospodnje. Tada pak gospoda hrvatske i bani

hrvatski digoše vojsku protiv njega i poče boj između četa na polju velikom krbavskom. I tu se boriše u velikoj bitci. Tada bijaše pobijedena čast kršćanska, tada uhvatiše bana hrvatskoga još živa. Tada ubiše kneza Ivana Frankapana. Tada odvedoše kneza Mikulu Frankapana. Tada ubiše bana jajačkoga. Tada padoše krepki vitezovi i slavni borci, u svome porazu, radi Kristove vjere. Još i pješaci, odabrani borci, umriješe opkoljeni četama u širini polja. Tu primiše smrt radi vjere kao družba Svetoga Mauricija. Samo se knez Bernardin Frankapan izvuče s malo ljudi. I tada počeše cviliti roditelje i udovice mnoge te mnogi drugi. I bi zabrinutost (skrb) velika kakve nije bila od vremena nečistih Tatara i Gota i Atile. Godine Gospodnje 1493.“

***

Glagoljski natpis na zvoniku crkve sv Filipa i Jakova u Gradu Grobniku

- (transliteracija akademika B. Fučića)

**VA (V)RIME ZMOŽNE G(OSPO)DE KN(E)ZA
Š(TEFANA) F(RANKAPANA K(RČKO)GA) S(ENSKO)GA) M(ODRUŠKO)GA) I VA (V)RIME
ZMOŽNOGA G(OSPO)DINA JURJA ZRINSKO)GA I NEGA M(ILOSTIVE) 5 BRATJE
KI ZAEDNO SUDOVA-HU**

Nedvojbeno je da je još u 12. stoljeću, a vjerojatno i u doba hrvatskih narodnih vladara, vinodolske posjede držala obitelj Knezova Krčih, kasnije nazvanih Frankapani /Frankopani. Darovnicom hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. (1242. i 1251. godine) ova je obitelj uspjela steći nasljedno pravo na srednjovjekovni Vinodol, koji se protezao do Jelenskoga vrha, pa tako i na Grobnik. Tom su darovnicom Bele IV., potomci Krčkog kneza Vida III. vladali Grobnikom sve do smrti Bernardina Frankapana 1529. godine. Po istoj je darovnici nakon njegove smrti Grobnik trebao pripasti njegovom maloljetnom unuku Stjepanu III., budući da su njegovi sinovi Ferdinand i Krsto umrli ranije.

Knez Bernardin je skrbnikom maloljetnoga Stjepana III. imenovao kralja Ferdinanda I. te su do 1534. godine, odnosno Stjepanove punoljetnosti, Grobnikom upravljali Kraljevi povjerenici.

Stjepanova sestra Katarina Frankopan se nekoliko godina kasnije udala za sigetskoga junaka Nikolu IV. Zrinskoga - čovjeka velike energije i još većih planova za uzdizanje svoje obitelji među najznačajnije obitelji Kraljevstva te je stvarnu vlast nad Grobnikom i ostalim frankapanskim posjedima u to doba imao i izvršavao Nikola Zrinski. Nikola Zrinski je nakon ženidbe s Katarinom Frankapan nastojao osigurati frankopanske posjede za svoju obitelj. Kako bi za obitelj Zrinskih osigurao što veći dio frankopanske baštine nakon što umre Stjepan Frankopan, koji je bio lošega zdravlja, 1544. godine je s Katarininim bratom Stjepanom III. sklopio ugovor o međusobnom nasljeđivanju. Tim su ugovorom postali "posvojena" braća (fratres adoptivi et condisionales)

No, Stjepan ne umire te Nikola Zrinski već 1550. godine isti ugovor razvrgava, a Stjepan se iste godine dijeli sa sestrom Katarinom koja, uz ostalo, dobiva Ozalj, Grobnik, Bakar i Hreljin. Na taj način Nikola Zrinski preko svoje supruge Katarine dobiva u svoje ruke dobar dio frankapanske baštine

“Ali”, podsjeća u svojem članku akademik Lujo Margetić: “Čovjek snuje, a Bog odlučuje” pa je Stjepan Frankopan i dvanest godina kasnije živ, a umire Katarina, nakon čega se cjelokupna frankopanska baština ponovno našla u rukama Katarinina brata Stjepana III.

Katarina je sa svojim suprugom Nikolom Zrinskim imala troje muške djece: Jurja III., Krstu i Nikolu.

Da je Stjepan Frankapan umro prije Katarine, ona bi u skladu sa “Zlatnom bulom” Andrije II. (oca Bele IV.), mogla naslijediti četvrtinu frankapanskih imanja. Naime, po darovnici Bele IV. pravo na ta imanja su imali samo muški potomci, vezani s prvim obdarenikom – Krčkim knezom Vidom III. - isključivo muškom linijom.

Stoga svi prethodno sklopljeni pravni poslovi između Stjepana III. i Nikole Zrinskog nisu mogli osigurati prijelaz frankapanskih imanja na obitelj Zrinski. Tako su Katarininom smrću njezina djeca isključena iz bilo kakvih prava na frankopanska imanja. Unatoč čak i opetovanim oporukama Stjepana Frankapana kojima je svojim nasljednicima imenovao upravo svoje nećake - Katarininu djecu.

Temeljem ovih činjenica, u sedmoj knjizi redovnih izdanja *Grobničkoga zbornika* akademik Lujo Margetić zaključuje dio svojeg članka pod naslovom *FRANKAPANSKO – ZRINSKI PATRIMONIUM* sažetim obrazloženjem teksta grobničkog glagoljskog natpisa: “Zanimljivo je da se na Grobniku, kao uostalom i drugdje, vrlo dobro znalo da je pravi vlasnik Grobnika Stjepan Frankapan, a da su njegovi nećaci u biti samo upravitelji Grobnika. Zbog toga na novootkrivenom glagoljskom natpisu na zvoniku Crkve sv. Filipa i Jakova piše:

Va vrime kneza Štefana Frankapana i va vrime zmožnoga gospodina Jurja Zrinskoga i nega milostive braće ki zajedno sudovahu
...Prvo je imenovan vlasnik - Stjepan a onda, odvojeno, braća Zrinski - kao upravitelji (sudovahu).”

Zaključimo ovaj osvrt na dio bogate povijesne baštine našega šireg zavičaja s podatkom da u Rijeci glagoljska tiskarnica djeluje u 16. stoljeću.

***

Rika/Reka svetoga Vida – Grad Rijeka

Zna se da je grad Rijeka dobio ime po rijeci Rječini na kojoj leži. Rimsko naselje Tarsatica se prvi put spominje 180. godine prije Krista, a grad Rijeka 1230. godine kao “Rijeka svetoga Vida”

U 10. stoljeću je Hrvatska dosizala do zapadno od Rijeke Raše. Nakon Kolomanove smrti 1116. godine Devinci su osvojili područje Hrvatske od Plomina do Rječine, čime je granica između hrvatsko-ugarske državne zajednice i Njemačke pomaknuta na Rječinu. Kao vlasnik Grada, Hugon II. Devinski je 1315. godine u Rijeci osnovao Augustinski samostan, uz kojega je izgrađena i Crkva Svetoga Jeronima. Od 1336. do 1365. godine Rijeka je u vlasništvu Knezova Krčkih (od 15. st. Frakopani).

Riječko gradsko vijeće godine 1449. propisalo je pravilnik o prodaji ribe, kojim se regulira opskrba grada, propisane prodajne cijene ribe, određene daće i kazne za prekršaje, utvrđena privilegirana opskrba i odabir ribe. Pravilnikom se razlikovalo ribu nastanjenu u pješčanom podmorju i mulju od one koja se lovila na kamenitom tlu obraslom morskom travom.

Prednost u nabavi kvalitetnijih riba imali su riječki kapetan, članovi vlastelinskih obitelji, dva suca, rektori i vijećnici, općinski kancelari i prior otaca augustinaca. Gradski statut iz 1530. godine preuzeo je cijene ribe iz navedenog pravilnika, a donesena je i nova odluka kojom ribari ne smiju prodavati ribu na svojim brodicama već je dovoziti na za to predviđeno mjesto kod klaonice, pa je to bila i prva poznata gradska ribarnica.

Nadalje nailazimo na podatak da je prvu bolnica (hospital) u Rijeci 1438. godine.

Samostan na Trsatu je uz dopuštenje Pape Nikole V. 1453. godine izgradio **Knez Martin Frankopan**.

U prošlosti je Rijeka imala čvrsti obrambeni zid, bedeme i utvrđene kule, gradska ulazna vrata i ložu za komunalne poslove. Zbog lošeg odnosa prema naslijeđenome Rijeka nema mnogo spomenika. Ostao je stari Gradski stup koji je bio pravi sudionik sudbine grada.

U ratu s Austrijom Venecija je Rijeku-priželjkivanu pomorsko-trgovačku točku zauzela 27. svibnja 1508. godine. Mlečani su u Rijeci podignuli stup s reljefom lava sv. Marka, obiteljskim grbovima zapovjednika i natpisom, koji u prijevodu glasi: „Pod našom zaštitom budite sigurni narodi, sva vaša prava koja posjedujete, bit će vam sačuvana.“ Gradu, koji je imao samostalnu gradsku upravu, u neku je ruku trebalo potvrditi njegove slobode. Iste je godine ponovno izbio rat i Venecija je morala napustiti Rijeku, a **Riječani su odmah isticali reljef s lavom i grbove i uklesali lik gradskog patrona sv. Vida**.

Mlečani su ponovno zauzeli Rijeku 1509. godine. Iako se grad očajnički branio, ali je prodor Mlečana bio pojačan osvetom zbog uništenog lava na gradskom stupu. Mlečani su pobijedili uz palež, pljačku i ubijanje, a grad se dugo oporavljao od posljedica bitke.

Postanak stupa povezan je uz jedno od najburnijih razdoblja riječke povijesti u osvit 16. stoljeća. Drugi natpis na gradskom stupu ispod praznog medaljona potječe iz 1565. godine, a treći najdulji tekst uklesan je u 18. stoljeću te je 1766. godine restauriran treći put. Stup je nebrojeno puta premještan, a danas je na municipalnom trgu na kojem je prvobitno postavljen.

U Rijeci je 1595. godine proglašena nesigurnost kada su Turci opet nahrupili na Grobničko polje, a 1599. godine je od kuge pomrlo oko 3000 Riječana.

***

Do danas je poznato niz povijesnih podataka s kojima se Grad na Rječini diči.

Prva tiskara u Rijeci, u kojoj s tiskaju knjige na hrvatskom jeziku i pismu – gajoljici, na čelu s biskupom Šimunom Kožičićem Benjom, počinje s radom 1530. godine te već 1531. godine Rijeka dobiva prvi pisani Statut.

Te je iste, 1531. godine, kapetan kliski i senjski **Petar Kružić izgradio Trsatske stube**. Kružići se spominju u prostoru od Bihaća i Kladuše do Grobnika i Trsata, Ozlja, Zagreba i Križevaca.

Kada je Petar Kružić saznao, od također u povijesti dobro poznatog senjskog kapetana Nikole Jurišića, da je Kralj Ferdinand odlučio braniti Hrvatsku, Kružić Kralju obećava stalnu vjernost i moli pomoć za gradove Senj, Otočac i Klis, koje brani o svom trošku. U jesen 1527. Kružić je pošao u Ugarsku u pomoć kralju Ferdinandu, ali su ga na putu u Otočac napali Turci i jedva se spasio u Senju.

Ipak se Kružić probio u Ugarsku i pred Ferdinandom, koji se 2. studenoga okrunio za hrvatsko-ugarskog kralja, kao i drugi hrvatski dostojanstvenici i velikaši, položio je zakletvu vjernosti. Tada je Ferdinand potvrdio Kružiću darovnicu kralja Ljudevita za Brezovicu u Križevačkoj županiji.

Kralj Ferdinand je založio grad Lupoglav u Istri za 10.760 ugarskih forinti, a šest dana kasnije imenovao je Petra Kružića svojim izaslanikom u Dubrovačku Republiku da javi o njegovu izboru i krunidbi za hrvatsko-ugarskoga kralja pod čijim su protektoratom bili i Dubrovačani.

U početku 1528. je u senjskoj tvrđavi bilo vrlo teško stanje. Kralj od svojih obećanja nije ništa ostvario. Kružić navodi da je tri puta grad Klis i jednom grad Senj svojom mogućnošću i o svom trošku oslobodio te da ih više ne može braniti jer je sve potrošio što je imao. I u pismu kraljevskom rizničaru Gerendiju 1528. Kružić iznosi da je za obranu kraljevskih gradova Senja, Otočca i Klisa »vse ča god sam imil vse sam u zaklad dal... a sada jur dalje ne mogu, zač mi je vsega nestalo, ob čemu ljudi živu«.

Petar Kružić u listopadu 1528. godine javlja riječkom podkapetanu Ivanu Rečanu o turskoj velikoj vojsci koja je stigla do Otočca. Koncem 1528. ili u početku 1529. Kružić u Grazu nudi Kralju ostavku na Senjsku i Klisku kapetaniju. Traži luku Lovran kako bi lakše brodovima pomagao u obrani. Od svih ostavki Kralj je jedino uvažio Kružićevu ostavku na Senjsku kapetaniju. Senjani su izvijestili jegerskog biskupa da je Petar Kružić dao ostavku stoga što je bio bez ikakve pomoći, izložen gladi i stalnim turskim napadima.

Stanje u Senjskoj kapetaniji nakon Kružićeve ostavke najbolje objašnjavaju Senjani, Brinjani i Otočani u pismu od 18. siječnja 1530. u kome žale za svojim bivšim kapetanom Petrom Kružićem te navode da su živjeli od onoga što su sami stekli i da ništa ne dobivaju, nego stalno stradaju i gube.

Iako je Kralj preko ljubljanskoga biskupa Raubera obećao Petru Kružiću svaki mjesec iz Kranjske slati novac za 50 pješaka te pomoć u žitu, topovima, prahu i drugim bojnim potrepštinama, od toga nije bilo ništa. Iz pisma, koje je 27. travnja 1529. godine s otoka Raba poslao Kralju, vidi se da je Petar Kružić iz Kranjske dobio svega 150 rajnskih forinti i 50 mjera žita.

U srpnju 1532. godine je Petar Kružić boravio u Rimu, gdje mu je papinska blagajna isplatila 1600 zlatnih dukata »za pripomoć ugarskom kraljevstvu i za rat protiv Turaka«. Na povratku je saznao da je uz pomoć Mlečana i na lukav način u Klis ušao Alviz Gritti - posebni milosnik velikoga vezira Ibrahima i sultana Sulejmana (kojem su koncem 1531. darovali Poljica, Senj i Klis i okitili ga naslovom »gospodar grada Senja, tvrđave kliske i općine poljičke«.)

Petar Kružić nije očajavao već je iz Senja krenuo u Bosnu i kod Glamoča potukao Turke. U znak priznanja kralj Ferdinand daruje Petru Kružiću grad Belaj u Zagrebačkoj županiji.

Kontaktiranje Petra Kružića s mnogim ljudima izvan Hrvatske je izazvalo sumnju kraljevih ljudi te je njegov povjerenik Antun Tadijolović na povratku iz Venecije u veljači 1535. godine uhićen u Rijeci i u Kastvu saslušan o Kružićevim vezama s francuskim kraljem i s tajnim agentom Andrijom Corsinom, s Ivanom Zapoljskim i s njegovim poslanikom u Veneciji, s mletačkom vladom, s Alvizom Grittiem, s papinskim nuncijem u Veneciji i drugima.

I sam je Petar Kružić je bio pozvan na odgovornost pred kralja Ferdinanda o Uskrsu 1535. Kralj mu je zamjerio što prima izbjeglice ispod turske vlasti - uskoke, koji s njegovim službenicima pljačkaju po turskoj zemlji, i što se neprijateljski odnosi prema Mlečanima. U nazočnosti mletačkog poslanika Kružić je Kralju obećao da će čuvati ugovoreni mir s Turcima i da neće napadati Mlečane. Kako je ta istraga konačno završila, nije poznato ali Kružićev povjerenik Tadijolović se još u srpnja 1535. nalazio u zatvoru.

Budući da je konkretna pomoć od Kralja izostajala, jedinom je nadom Petru Kružiću ostao Papa. Papa Pavao III. je poslao u pomoć Klisu na brodovima 700 ljudi, dovoljno topova, praha i hrane. Kružić je na svoju ruku skupio četvu od svojih službenika i uskoka, a kralj Ferdinand poslao je u pomoć 3000 Nijemaca.

Sva ta vojska iskrčala se u Solinu. I kad su već kršćani bili provalili u solinsku tvrđavu, Turcima je stigla pomoć. Nenaikli na borbe s Turcima, Nijemci i Talijani su se dali u bijeg prema lađama. U općoj gužvi stigli su i progonitelji. U neravnopravnoj borbi Kružiću je odsječena glava i odnesena turskom zapovjedniku Muradbegu. Kad su Klišani vidjeli odsječenu glavu svoga zapovjednika Kružića, prihvatili su predaju. Tako su Petar Kružić i Klis pali isti dan, 12. ožujka godine 1537.

Kršćanska se vojska povukla na lađama ni ne znajući za predaju Klisa. I Kralj Ferdinand je pravu istinu saznao tek u prvoj polovici travnja.

Mrtvo Kružićevo tijelo, bez glave, dopremljeno je na Trsat i pokopano je u crkvi B. D. M. Nešto kasnije Kružićeva je sestra Jelena, uz pomoć Bartola Kašica, otkupila bratovu glavu za 100 dukata.

Dvije godine kasnije, 1539, Petrovi su nasljednici Jelena Kružić i Ivan Vidašić, Papinim dopuštenjem i po pokojnikovoj oporuci, podigli kapelu sv. Petra na Trsatu i u nju prenijeli Kružićevo tijelo s nadgrobnom pločom s natpisom na latinskom jeziku koji na hrvatskom jeziku glasi: »Ova kamenita ploča pokriva kosti Petra Kružića, kojega Turci, jaoh, pogubiše. Dok je on bio živ, Senj i Klis nikada se ne bojahu Turaka. Zemlja uze njegovo tijelo, i nebo i dušu, a njegovo junaštvo raznosi po svijetu neumrla slava. - Ovaj je natpis postavljen na grob slavnog viteza Petra Kružića g. 1537.«

Velika je i teška bila povijesna zadaća Petra Kružića. Razapet između stalne turske i mletačke opasnosti i više od četvrt stoljeća u neravnopravnoj borbi s protivnikom, Kružić je činio sve da bi obranio povjerene mu gradove Klis, Senj i Otočac, snoseći u većini sam troškove te borbe.

Kružićeva vojna taktika sadrži sve elemente gerilskoga djelovanja po čemu je poznata uskočka borba, (ne samo da se brani nego i napada protivnika na njegovu području) te se može slobodno reći da je slavni uskočki vijek već dobro bio započeo Kružićevom pojavom, a ne preseljenjem uskoka iz Klisa u Senj godine 1537.

***

Po dolasku u Rijeku, Isusovci unaprijeđuju kulturni i prosvjetni život grada te osnivajući 1627. godine Isusovačku gimnaziju, stvaraju temelj Sveučilišta u Rijeci. Gradnja Crkve Svetoga Vida počinje 1638. godine, prema projektu Giacomina Briana

Grb s dvoglavim orlom Rijeka dobiva 1659. godine odlukom cara Leopolda I.

Poznato je da je Rijeci grb dvostrukog orla dodijelio Leopold I., kojeg je akademik Lujo Margetić nazvao mračnjakom, navodeći da je Leopold I. „odmah čim je postao kraljem i time dobio pravo da se služi grbom s dvostrukim orlom, taj analogni* prestilizirani grb nametnuo svim gradovima u Bavarskoj i Austriji, a koje je smatrao svojim vlasništvom. Akademik Margetić nadalje navodi da su se, **čim je olabavio habsburški pritisak, dvostrukog orla kao grba kralja Leopolda I. otarasili svi gradovi u Bavarskoj i Austriji.**

U doba Leopolda I. je bečki centralizam bio najjači. Leopold I. je pokušavao apsolutizmom pa čak i otvorenom otimačinom hrvatskom velikašima oduzimati prava i posjede. Nije izvršavao obveze obrane Hrvatske uslijed turskih osvajanja. Naime, kada je habsburška vojska, uz sudjelovanje njemačkih, francuskih, ugarskih i manjim brojem hrvatskih postrojbi teško porazila Turke, umjesto da iskoristi pobjedu, Leopold je požurio sklopiti ugovor koji je bio vrlo povoljan za Turke. Nakon tog sramnog *Vašvarskog mira*, kojim je Leopold, nakon što su Turci pobjeđeni, Turcima priznao pobjedu, protiv njega su ustala dva najmoćnija hrvatska velikaša Nikola Zrinski, a nakon njegove smrti u lovu, njegov brat Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Naravno, proglašeni su „krivcima“ i državnim neprijateljima. Leopold I. ih poziva na prevaru u Beč, obećavajući im pomilovanje, ali su odmah po prelasku granice uhićeni.

U to mračno doba personificiranom u liku Leopolda I., a u skladu s habsburškom politikom uništavanja hrvatske samobitnosti 30. travnja 1671. godine je došlo do poznate tragedije Zrinskih i Frankopana - njihovog pogubljenja u Bečkom Novom Mjestu.

Pogubljenjem Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana te potom žurnom zapljenom njihovih golemih posjeda i zatiranje roda jedne od najslavnijih hrvatskih obitelji, što je i bio Leopoldov osnovni motiv, završava veliko poglavlje obitelji Frankopana koji su se izdigli u 12. stoljeću na otoku Krku, da bi potom obilježili srednjovjekovnu i novovjekovnu hrvatsku povijest.

*analogan - koji je nečemu nalik, koji je po nekoj osobini nečemu sličan, koji nečemu odgovara; istovrstan

Ovoga puta 17. stoljeće zaključujemo s podatkom da je prvi konzulat u Rijeci – Konzulat Dubrovačke Republike, otvoren 1690. godine

***

Tijekom listanja stranica iz 18. stoljeća nailazimo na podatak da je 1719. godine austrijski car Karlo VI. Rijeku proglasio slobodnom lukom. Time su stvoreni preduvjeti za širi razmah pomorstva i trgovine.

U Rijeci je 1722. godine osnovana kompanija za gradnju velikih jedrenjaka.

Car Karlo VI je Rijeku posjetio 1728. godine, prigodom otvaranja Karolinske ceste (Rijeka-Karlovac).

S radom počinju i velike tvrtke od kojih je najznačajnija riječka Rafinerija šećera, jedna od najvećih tvrtki tadašnje Austrijske monarhije. Holandski trgovci na čelu s vlasnikom velike trgovačke kuće sa sjedištem u Antwerpenu Urbanom Arnoldom osnivaju 1750. godine Rafineriju šećera, koja s radom počinje 1754. godine

Iste je godine Rijeku pogodio snažan potres a grad se od serije potresa tresao i tijekom cijele godine.

Zaslugom *Zuccheriere* ime se Rijeke po prvi puta širi svijetom. Godine 1768. u poduzeću su bila zaposlena 704 radnika i namještenika, od kojih veliki broj domaćih ljudi.

Stara zgrada riječke Rafinerije je izgorjela u velikom požaru 1768. godine.

Osim Rafinerije šećera Nizozemci su u Rijeci podigli i manufakturu za preradu voska koju kasnije preuzima Riječanin Josip Pessi, utemeljili su proizvodnju kože u Rijeci itd.

Nadalje je u povijesnim zapisima podatak da ispod Trsata u 18. stoljeću nastaje novo naselje, odnosno Sušak te da je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće Rijeka bila pod francuskom upravom u sklopu Ilirskih provincija.

Listanje povijesnih stranica zaustavljamo na 19. stoljeću, na podatku da je kameno kazalište u Rijeci- današnja *Palača Modello*, prema vlastitom projektu, izgradio A. Lj. Adamić te da je u to vrijeme Adamićevo kazalište jedno od najvećih u Europi. Otvoreno je 3. listopada 1805. godine.

Rijeka je 1813. godine oslobođena od Francuza. Iz niz je podataka razvidnim da Rijeka u nastavku doživljava trgovinski procvat razvijanjem trgovine željezom i uljem te drvom,

vunom, stokom, kožom, zahvaljujući položaju ali i zaleđu, posebice Grobniščini (drvo, vuna, stoka, koža).

U Rijeci je u rad 1822. godine puštena prva plinara. Podatci govore da je Rijeku noću osvjetljavalo 226 plinskih svjetiljki.

Riječka Tvornica papira ili općepoznata *Hartera*, izgrađena je 1821. godine.

U ime Bana Josipa Jelačića 1848. godine Josip Bunjevac raspušta gradsku upravu i utemeljuje Riječku Županiju, a 1850. godine je u Rijeci osnovana Narodna čitaonica. Nadalje nailazimo na podatke da je 1852. godine u rad puštena prva plinara na Mlaci. U Rijeku 1856. godine dolazi utemeljitelj i prvi vlasnik renomirane Tvornice torpeda u Rijeci je engleski tvorničar Robert Whitehead. Tu upoznaje austrijskog kapetana fregate Riječanina Giovannija Biaggia Luppisa i njegov izum, novo oružje „spasilac obale“.

***

U nedjelju 25. svibnja 1862. godine je na Grobničkom polju održana svečanost blagoslova zastave **Županije riečke**. Na skupu je bilo nazočno mnogo tadašnjih hrvatskih uglednika, uključujući i kumu zastave - barunicu Anu Zmaić Svetoivansku te biskup Josip Juraj Strossmayer.

Iz županijske zgrade u Rijeci je u 9 sati krenuo pohod na Grobničko polje. Na čelu je bio prvi podžupan na konju, a za njim je slijedio odjel županijskih šerežana, koje je predvodio županijski povjerenik za sigurnost. Za njima su na konjima slijedila tri barjaktara: u sredini veliki sudac gorskog okružja Mare Matković s novom zastavom, desno od njega kotarski čabarski sudac Tome Padavić sa nar. zastavom, a lijevo sudac kr. povjerenik trgovišta mrkopaljskoga Ante Cuculić sa zastavom bivše severinske županije. Iza njih su slijedili drugi visoki uglednici a na ulazu u Grobničko polje pod slavlukom kumove je pozdravio sudac grobničke općine Filip Žvanja.

Svečani se obred odigrao pod šatorom. Nakon svečane mise blagoslovljena je nova zastava te je uz počasnu paljbu predana prvom podžupanu Županije riečke Ivanu Vončini.

U članku Ivana Širole stoji da su „uzvanici objedovali na Majuru“ te da je počašćen narod, da su se palili krijesovi i da je do kasna bila plesna zabava. Cijeli je događaj evidentiran zapisnički, a prizor blagoslova zastave nacrtao je J. Horačzek.

***

Vlasnik *Torpeda* Robert Whitehead i Riječanin Giovanni Biaggi Luppis od 1864. godine usavršavaju svoj izum - od nadzemnog ga pretvaraju u podvodno oružje koje postaje vrlo opasno pod nazivom *Minnenschiff*, odnosno torpedo.

Da je u Rijeci u to vrijeme gospodarstvo u uzletnoj putanji dodatno potvrđuju činjenice da je Rijeka od 1873. godine željezničkom prugom spojena s Pivkom i Karlovcem te da je iste godine utemeljena Riječka rafinerija nafte.

Robert Whitehead već 1874. godine otvara Tvornicu torpeda *R. Whitehead*, koja se specijalizira za torpedistiku.

Na međunarodnom tržištu ratne opreme tvornica je gotovo četrdeset godina imala monopol, a naručitelji su bili iz Francuske, Rusije, Japana, Švedske, Italije, Argentine, Turske, Danske, Nizozemske i Portugala. Godine 1890. poduzeće otvara vlastitu podružnicu u južnoj Engleskoj. U razdoblju najvećeg uzleta tvornica je zapošljavala oko 1500 radnika, koji su svoga poslodavca izrazito poštivali.

***

Od 1878. godine na Sušaku izlazi pravaški list „Sloboda“, koji se od 1884. godine tiska u Zagrebu. U podnaslovu lista je stajalo: za politiku, gospodarstvo, obrt i trgovinu. Novo gradsko kazalište u Rijeci, koje danas nosi ime Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca, otvoreno je 3. listopada 1885. godine izvedbom Verdijeve *Aide*. Riječki hotel „Kontinental“ je otvoren 1888. godine a, po projektu glavnog inženjera Ugarskih državnih željeznica Ferencza Pfaffa, zgrada željezničkog kolodvora u Rijeci je izgrađena 1891. godine. Izgradnja gradskog vodovoda u Rijeci je dovršena 1896. godine, kada je po projektu mađarskog arhitekta Alajosa Hauszmanna, dovršena i izgradnja nove *Guvernerove palače*.

U Rijeci je prvi muzej - *Museo Civico* osnovan 1893. godine, uz koju se povezuje priča o čaši koju car Franjo Josip I. darovao Rijeci, izražavajući pri tome želju da se ona pohrani u gradskom muzeju.

Listanje zapisa o značajnim događajima u Rijeci tijekom 19. stoljeća ovoga puta zaključujemo s podacima da je izgradnja gradskog vodovoda dovršena 1896. godine te da pravaški list za politiku, gospodarstvo, obrt i trgovinu „Sloboda“ 1898. godine mijenja naziv u „Hrvatska sloga“. Urednik „Hrvatske sloge“ je Hinko Cuculić, a List izlazi kao dnevnik, osim nedjeljom i blagdanom. U broju 295. iz 1899. godine je objavljena odluka da će se „Hrvatska sloga“ od slijedeće – 1900. godine zvati „Novi list“.

***

Uoči Prvog svjetskog rata – 1914. godine, dovršena je zgrada riječkog kazališta *Fenice*, sa čak 1450 sjedećih mjesta.

Rijeku su 1919. godine zauzeli D' Annunzijeve crnokošuljaši, a D' Annunzio je vojnom akcijom istjeran iz grada krajem prosinca 1920. godine.

Drugi riječki muzej - Gradski muzej Sušak je osnovan 1933. godine.

Rijeku je 1943. okupirala Njemačka vojska, a Mirovnim ugovorom u Parizu, Rijeka i Istra su službeno vraćene Hrvatskoj 1947. godine. Veliki broj Riječana napušta grad i odlazi u Italiju, uključujući i mnoge riječke Hrvate.

Gradski muzej u Rijeci i Gradski muzej na Sušaku 1949. godine prelaze pod istu upravu pod zajedničkim nazivom *Muzej Hrvatskog primorja*.

Muzej Hrvatskog primorja krajem 1953. godine mijenja naziv u *Narodni muzej*, a 28.

lipnja 1961. godine je u nekadašnjoj *Guvernerovoj palači* osnovan *Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja*.

Nakon osamostaljenja Hrvatske, Grad Rijeka od 1991. godine ponovno svake godine obilježava Dan svoga zaštitnika Svetog Vida 15. lipnja kao Dan Grada Rijeke.

Novom podjelom na jedinice lokalne uprave i samouprave, u okviru dotadašnje Općine Rijeka 1993. godine se osnivaju gradovi i općine: Bakar, Čavle, Jelenje, Kastav, Kostrena, I Kraljevica te Primorsko-goranska županija.

Deset godina kasnije – 2003. godine u Rijeci je pet dana boravio Sveti Otac Papa Ivan Pavao II. Bio je to njegov 100. pastoralni pohod.

***

U nastavku nekoliko crtica iz povijesti nekoliko današnjih riječkih naselja.

Strmi predio sjeverno od Starog grada u Rijeci, od Hlipca do Peričeve šterne zove se **Kozala**. Predio završava strmim Klibcem prema Rječini i s Goljakom u smjeru grada. Naziv Kozala javlja se u 15. stoljeću, u 16. stoljeću su tu mnogi vinogradi i maslinici te šumice, općinska zemljišta i pašnjaci. Godine 1793. gradska općina je od ukinutog Augustinskog samostana otkupila vinograd za novo groblje. Po pričanju starijih na Kozali je ispred crkve sv. Katarine bila jedna kamena kozica, navodno iznutra šuplja i puna cekina te da se po toj kozici taj kraj prozvaao Kozala.

Visoravan, koja se proteže uz škurinjsku dolinu zove se Drenovo/**Drenova** već u 15. stoljeću. Obilovalo je pašnjacima, oranicama i šumarcima.

Već se u 16. st. na Drenovi spominje kapela Svih svetih. Riječki liječnik Antun Petrarlo sa suprugom na Drenovi 1628. godine podiže crkvu sv. Marije. Kada se 1773. godine ukinuo red jezuita, imanja su zajedno sa Lopačom prodana Karlu Strikeru.

Naselje **Grohovo** je smješteno uz desnu obalu Rječine i pripada Gradu Rijeci. Spominje se već u 15. stoljeću. Poznato je po mlinovima i valjaonicama sukna. 1459. godine mlin u Grohovu kupio je Samostan augustinaca, a valjaonica u Grohovu se spominje 1527. godine.

Navodno su u Grohovu svoje mlinove posjedovali grofovi Zrinski i Frankopani te je po pričanju od Grofovo postalo Grohovo - „pak je od grofovega postalo Grohovo.“

U noći od 2. na 3. prosinca 1885. godine Grohovo je srušila velika poplava te su od 21 kuće ostale samo dvije. Velika poplava bila je i 1898. godine. U prošlosti Rijeke veliki broj stanovnika Grohova bili su uglednici: suci, vijećnici, župnici, kanonici..., a utemeljili su i jedan „beneficij“ biskupije senjsko-modruške – crkvicu Svete Katarine. Crkvice je bila smještena uz cestu koja vodi u Grohovo ispod brda Kruševa.

***

Rijekom po kojoj grad Rijeka nosi ime

Rječina, *Ričina*, izvire na Zviru, na nadmorskoj visini od 323, a po drugim podacima na visini od 326 metara. Do 1870. godine izvirala je ispod vrha Podjavorje, no te je godine u blizini Klane bio potres pa je izvor zatrpan. Nakon potresa Rječina izbija na drugom izvoru pod sjevernim vrhom kojeg neki zovu Strmac a drugi Brgudac .

Zanimljivi su članci Dragutina Hirca i Guida Depolia - istraživanja o planinskoj skupini Obruč – Fratar. Dragutin Hirc se posvetio pretežito opisu biljnog pokrova, što je objavio u monografiji *Hrvatsko Primorje* 1891. te u u knjizi *Prirodni zemljopis Hrvatske*, Zagreb

1905. - geografski i botanički opis. Guido Depoli je svoju monografiju objavio 1929. godine u časopisu *Liburnia*.

Suradnici grobničkih znanstvenih skupova *Grobnišćina; tragovi znakovi i smjerokazi* mr. sc. Marko Randić i dr. sc. Dario Kremer autori su članka *Medonosni grmovi i polugrmovi u dolini Rječine*. Navode da, nažalost, sve više dolazi do izražaja neophodnost pčela i ostalih oprašivača u prirodi, njihova nenadoknativa uloga u poljoprivredi kao medijatora* u postizanju primjerenog uroda i kontinuiranih izvora hrane. Pčele osiguravanju i specifične, čovjeku vrijedne proizvode (med, propolis, matična mliječ, pelud, vosak). Zato sve više raste važnost ekološke poljoprivredne proizvodnje, odnosno prirodnih, nezagađenih predjela i zaštićenih prirodnih krajobraza koji obiluju samoniklim, medonosnim biljem neophodnim za zdravlje i život pčela i drugih oprašivača. Na taj način osigurava se i kontinuitet svih dobrobiti što ih prirodi i poljoprivredi donose pčele i drugi oprašivači.

Autori ovog članka navode da je jedno od takvih relativno neonečišćenih područja i dolina Rječine. „Premda je ovdašnja poljoprivredna proizvodnja u odnosu na ranije stanje (bili su primjerice poznati *mejski vinogradi* koji su sada zapušteni) gotovo potpuno zanemarena. Obradivo tlo i voćnjaci na aluvijalnim* tlima uz korito Rječine i na okolnim flišnim padinama, kao i travnjaci na flišu* i vapnencu danas zarastaju brojnim drvenastim raslinjem, koji čine različite vrste drveća, grmova, polugrmova i drvenastih povijuša (lijana). U takvoj situaciji uznapredovale sukcesije, umjesto kultiviranog bilja i livadnog cvijeća, drvenaste vrste preuzimaju važnu ulogu izvora nektara i polena za oprašivače... Na području dolinskog i kanjonskog dijela doline Rječine dosadašnjim istraživanjima utvrdili smo 78 biljnih vrsta koje možemo svrstati u skupinu grmova, 21 vrstu možemo uvrstiti u skupinu polugrmova, a 13 vrsta u skupinu drvenastih povijuša. Većina ih je u vrijeme cvatnje dobar izvor nektara i polena za pčele i druge oprašivače.“

*

medijator – posrednik

aluvijalno tlo - mlada naplavina, sastavljena pretežno od pijeska i šljunka, prenošena rijekama i trenutačno odlagana uzduž riječnih poplavnih ravnica te u deltama.

fliš je serija sedimentnih stijena u kojima se najčešće smjenjuju lapori, pješčenjaci, glineni škriljci i vapnenci.

kultiviran - obrazovan, njegovan, profinjen

*****

Uz Rječinu i danas nailazimo na mnoge svjedoke njezinog značaja kroz povijest. Na obalama Rječine nalaze razvaline brojnih mlinova. Duž korita je nekoliko umjetnih vodopada, izgrađenih u 20. stoljeću. Kod mjesta Valići Rječina se ulijeva u umjetno jezero, da bi nizvodno ispod Pašca tekla kroz klisure i kamene litice.

U knjizi *Pregled flore Hrvatskog primorja* svoja je botanička otkrića 1930. godine Ljudevit Rossi sabrao i utvrdio veliko bogatstvo flore ovoga područja. Zabilježio je više

od 600 vrsta i unutarvrstnih jedinica. „Mnoge su vrste vrijedne s botaničkog, hortikulturnog i šumarskog gledišta, a i sa stajališta zaštite prirode.“

Uz korito Rječine su od 1982.-1984. godine vršena i terenska istraživanja pa je utvrđeno da se od zaštićenih biljnih vrsta u flori Republike Hrvatske javljaju tisa, božikovina, lovorolisni likovac i crveni ljiljan. Korito obiluje mnogim biljnim vrstama od kojih su mnoge i ugrožene kao: Suručka, mrazovac, visibaba, šumska sirištara i veprina.

U planinskoj skupini Obruč, u predjelu Pakleno ornitolog Andrej Radalj, vanjski suradnik Javne ustanove *Priroda* snimio je rijetku vrstu, troprstog djetlića (*Picooides tridactylus*). Obitavalište je ove ptice inače na dalekom sjeveru Euroazije u tamnim crnogoričnim šumama, tipa tajga. Stoga je ovaj ornitološki nalaz, za ovu planinu svojevrsni *nalaz desetljeća*, a nalazi troprstog djetlića rijetki su i za područje cijele Hrvatske.

*****

Jedno je od najvećih krških vrela u Hrvatskoj izvor Rječine, iz kojeg se voda za vodoopskrbu koristi još od 1915. godine, iako za velikih suša presuši. Vodu tijekom cijele godine ima Zvir, koji se u Rječinu ulijeva nedaleko ušća.

Rječina sa svojim bujičnim pritocima je u drugoj polovici 19. stoljeća porušila gotovo sve mostove na Rječini. Nakon tih poplava je zajedničkom akcijom hrvatske i mađarske vlade sanirani korito rijeke i klizišta. No samo dva mjeseca kasnije, vodeni je val odnio drveni most u Grohovu.

Taj je val otkinuo kameni blok visok deset metara, razorio betonsku branu kod Žaklja u širini od osam metara, porušio novi betonski zid kod Zvira, odnio željezni most kod Tvornice papira i poplavio grad Rijeku.

U ulicama uz Rječinu voda je bila visoka i do dva metra, a kod gradskog tornja 30 centimetara.

Nakon velikih poplava iz sredine i kraja 19. st. ušće Rječine je iz Sušačke luke usmjereno na područje Brajdice i današnje Delte, te su obavljani radovi na regulaciji korita u gradu Rijeci.

Uz obalu Rječine se već u 16. st. spominje lokalitet Žakalj. Neki su ga zvali i Koprivovo po nekadašnjem vlasniku svećeniku Pavlu Kopriva. Gradski vijećnik Ivan Josip Gerliczy 1752. godine na tom području posjeduje dva vinograda sa šumom. Na istom je području, prema planovima Riječanina Gašpara Matkovića 1841. godine izgrađen veliki mlin. Tadašnji vlasnik mlina bio je Carlo d' Ottavio Fontana iz Trsta. Mlin je požarom razrušen 1862. godine, ali je već 1865. godine ponovno podignut. Prilazna cesta do Žaklja je izgrađena 1841. godine na trošak vlasnika mlina.

Vodoopskrba Sušaka značajno je poboljšana 1915. godine dovršenjem gravitacijskog cjevovoda od izvora Rječine do grada Rijeka.

Akumulacijsko jezero Valići, pokraj mjesta Grohova, ima gravitacijsku branu, koja se gradila od 1964. do 1966. godine. Voda se, na turbine smještene u podzemnoj strojarnici ispod brda Katarina, dovodi tunelom. Postrojenja su u donjem toku Rječine, neposredno uz izvor Zvir.

***

Na ušću Rječine

Priča o sušačkim i riječkim kupalištima započinje 1899. godine, kada su prvo sušačko morsko kupalište na Brajdici izgradili Josip i Adolf Strauss. Svoje su kupalište neprekidno proširivali, ograđivali mrežom i uređivali te 1906. godine izgradili kabine „za dame“. Kupalište na Brajdici 1912. godine postaje *Gradsko kupalište*.

Sušak je 1912. godine proglašen kupališnim mjestom i klimatskim lječilištem!

Uskoro se na Pećinama gradi i uređuje kupalište na posjedu braće Sablić popularno *Sabličevo* te potom i *Reschovo* kupalište.

Uz Gradsko kupalište je bio vezan velik dio sportskog i društvenog života Sušaka. O ovom kupalištu na Brajdici je Općina Sušak vodila posebnu brigu te ga 1925. godine obnavlja u cijelosti.

Riječani su već od kraja 19. stoljeća pokušavali sagraditi morsko kupalište na potezu od Kantride do korijena velikog gata u luci. Bila su izgrađena dva kupališta ali ih je nevjeme uništilo.

Tadašnji ugledni svjetski liječnici promiču morska kupališta kao mjesta za liječenje gotovo svih bolesti.

Riječko Općinsko vijeće od Ministarstva trgovine 1912. godine dobiva dozvolu za gradnju dva kupališta. Grade se riječka kupališta *Quarnero* i *Nettuno*. Oba su kupališta tvorena 1913. godine.

***

SLIKA PROŠLE ZBILJE SE NADOPUNJAVA NEPREKIDNIM ISTRAŽIVANJIMA

Povijest dijelova Primorsko-goranske županije desetljećima zaokuplja veliku pozornost povjesničara znanstvenika, te stručnjaka i publicista. Svi nam otkrivaju različite osebnosti prošle zbilje, koje uklopljene u veću cjelinu pružaju cjelovitiju sliku. A neprekidnim se istraživanjima ta slika i dalje nadopunjava.

Jedan je od hrvatskih povjesničara koji je na svoj način pristupio povijesti Gorskoga kotara i Vinodola kao jedne cjeline pa tako i Grobnišćine, bio Emilij Laszowski (1868.-1949), diplomirani pravnik, znameniti i zaslužan hrvatski povjesničar i arhivist te kulturni i javni djelatnik.

Kao zaposlenik, a potom i ravnatelj nekadašnjega Zemaljskog arhiva u Zagrebu (danas: Hrvatski državni arhiv), sređivao je građu brojnih hrvatskih arhiva znatno unaprijedivši struku, čime je i pomogao historiografima.

Pokrenuo je *Vjestnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskoga arkiva*, a bio je i urednik mjesečnika za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku *Vitezović* te je obnašao dužnost člana zemaljskog povjerenstva za čuvanje povijesnih spomenika kao

i zemaljskog povjerenstva za nazivlje mjesta. Tako se upoznao s posebnostima i naselja primorsko-goranskoga prostora. Svoje spoznaje i zapažanja objavio je 1923. godine u knjizi *Gorski kotar i Vinodol, Dio državine knezova Frankopana i Zrinskih te Mjestopisne i povijesne crtice*, gdje je znatnu pozornost posvetio Grobnišćini, pa tako i njezinoj topografiji, starinama, narodnome pričanju, utjecaju Grobničana pri stvaranju *Vinodolskoga zakona* te drugim povjesnim komponentama Grobnišćine do druge polovine 20. stoljeća.

*

geneologija – rodoslovlje – znanost o postanku, odnosima i korijenima imena i prezimena ljudi, životinja i biljaka.

heraldika - grboslovlje - stručna likovna disciplina i pomoćna povijesna znanost - stvaranje i proučavanje postojećih kao i nastanak novih grbova

sfragistika - pečatoslovlje - pomoćna povijesna znanost koja proučava pečate te izradu i razvoj pečata i pečatnjaka kao izvora povijesnih podataka.

*****

Tisućita godišnjica krunidbe kralja Tomislava 1925. godine je svečano proslavljena u tadašnjoj Općini Cernik-Čavle. „Tisućita se obljetnica hrvatskog kraljevstva slavila na cijeloj Grobnišćini 4. srpnja 1925. godine“, stoji u članku *Pogled na politički život Grobnišćine kroz povijest* dr.sc. Irvina Lukežića u petoj knjizi redovnih izdanja *Grobničkoga zbornika*:

„U čitavom kraju, uz zvonjavu svih crkvenih zvona, paljenje simboličkih krijesova na visovima oko Grobničkoga polja, održavanje mise na otvorenom i narodno veselje“.

Misa na otvorenom održana je na Grobničkom polju: „Na Grobničkom polju i na bregovima oko njega, upaljeno ravno hiljadu krijesova, koji svaki za sebe simbolički predstavlja jednu godinu“.

U istome nam članku dr. sc. Irvin Lukežić prenosi niz povijesnih podataka i drugih zanimljivosti: „Velika nacionalno-politička kriza tridesetih godina XX. stoljeća potresala je Kraljevinu SHS što je kulminiralo kada je 20. lipnja 1928. godine za vrijeme sjednice parlamenta poslanik radikala Puniša Račić pucao iz revolvera na poslanike Hrvatske seljačke stranke, te ubio Pavla Radića i Đuru Basaričeka, ranio još dva hrvatska poslanika i smrtno ranio Stjepana Radića. Kralj Aleksandar se plašio da će doći do pobune u Hrvatskoj, te da će to iskoristiti strane sile, u prvom redu Italija..

U nastavku dr. sc. Irvin Lukežić podsjeća na još jedan događaj na Grobničkom polju: „Smrt Stjepana Radića izazvala je velika ogorčenja u cijeloj Hrvatskoj u kojoj su održavani komemorativni skupovi na kojima se narod opraštao od voljenog političara. Tako je i na Grobničkom polju 26. kolovoza 1928. godine održana velika komemoracija u njegovu spomen. Skupu se obratio dr. Ivo Orlić koji je svoj govor započeo riječima: *Tužna braćo i žalosne sestre!* na što je jedan od nazočnih uzdahnuo: *Avah, smo smo!* Tom

je prigodom pučki pjesnik Ivan Žvanja iz Grobnika napisao deseteračku prigodnicu „Primorski seljak Stjepanu Radiću“, koju u kolovozu 1928. godine objavljuje sušački *Novi list*.

Kako bi suzbio revolt naroda kralj Aleksandar Karađorđević 6. siječnja 1929. godine uspostavlja monarhističku diktaturu, tzv. *Šestojanuarsku diktaturu*.“

***

Nastavno na prethodne povijesne događaje na Grobničkom polju, podsjetimo se podatka da je 50 godina kasnije, 17. rujna 1978. godine, na Grobničkom polju svečano otvoren Automotodrom *Grobnik* te da je tada na grobničkom Automotodromu održana i prva utrka Svjetskog prvenstva u brzinskom motociklizmu. U to vrijeme staza koja je jedina udovoljavala svjetskim kriterijima - dugačka 4168,75 metara, izgrađena je za rekordnih šest mjeseci. U najužem djelu široka je deset, na startnom pravcu 17 metara, a nalazi se na 320 metara nadmorske visine. Glavni projektant je ing. Andrija Prager.

***

SURADNICI KČSG: POMORSKI I POVIJESNI MUZEJ HRVATSKOGA PRIMORJA

S obzirom da su danas u Kaštelu Grobnik dva muzeja i zahtjevnu muzejsko-galerijsku djelatnost, grobnička Katedra surađuje s više hrvatskih muzeja, posebice s Pomorskim i povijesnim muzejom Hrvatskoga primorja (PPMHP) u Rijeci. Tom je suradnjom uspješno provedena izložba grobničkih starina iz fundusa PPMHP pod nazivom „Žeravice“, na kojoj je jedan od izložaka bio i mač izrađen u doba najeзде Tatara (13. stoljeće), a koji je 1936. godine pronađen na Grobničkom polju.

U popratnom katalogu izložbe ravnateljica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja, gospođa Tea Perinčić, kazuje:

„U podnožju Grobnika, s njegove južne strane uz cestu koja je vodila u grad, nalazi se nekropola Grobišće. Iako se za nju zna već od 30-tih godina 19. stoljeća, te su se njome bavili mnogi istraživači, prva zaštitna arheološka istraživanja, pod vodstvom arheologinje Željke Cetinić, proveo je Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka 1987. i 1990. godine. Tijekom godina dio nekropole je trajno uništen obradom zemlje i vađenjem pijeska (mela), no unatoč tome, otkrivene su intaktne grobne cjeline koje potvrđuju korištenje groblja u željezno (3.-4. st. pr. Kr.) i rimsko doba (1.-3. st.). Slučajni nalazi iz 1973. godine kada je pronađen lončić iz 8. stoljeća i nekoliko perli, upućuje na to da se ovo grobno mjesto koristilo i u srednjem vijeku.

...

Srednjovjekovna gospoštija Grobnik prostirala se na cijelom području današnjih općina Čavle i Jelenje, a graničila je s područjem grada Rijeke, s kastavskom i bakarskom gospoštijom. Njome se upravljalo iz kaštela na vrhu brijega. Ovim su područjem upravljale moćne plemićke obitelji Frankopani i Zrinski, a nakon smaknuća Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana 1671. godine, Grobnik je kao i sva njihova imovina konfisciran te davan na upravu raznim plemićkim obiteljima.

Među posljednjim gospodarima Grobnika bila je mađarska plemićka obitelj Batthyány. U vrijeme nacionalnih trvenja u drugoj polovici 19. stoljeća, Grobniščina je područje s izrazito osvještenim hrvatskim identitetom. To je također i dio Riječke županije, osnovane 1862. godine. Na Grobničkom je polju tada organiziran svečani blagoslov zastave županije kojem je prisustvovao i zagrebački nadbiskup Josip Juraj Strossmayer. Batthyány su 1872. godine posjed Grobnik prodali obitelji Thurn und Taxis koji su ujedno bili i njegovi posljednji gospodari do 1945. godine.

***

Jedna od najvrjednijih zbirki Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka je Zbirka namještaja, u kojoj su sačuvani primjerci namještaja različitih stilskih karakteristika – od renesanse do secesije, domaće ili strane provenijencije“.

„Na Grobniščini su djelovale pučke stolarske radionice koje su proizvodile čuveni grobnički namještaj, isprva škrinje i stolce, a poslije tzv. „grobničku mobiliju“ - sobni namještaj visoke zanatske vrijednosti“, jedna je od rečenica u *Hrvatskoj enciklopediji*. Stoga nije začudnim da u fundusu Pomorskog i povijesnog muzeja u Rijeci posebno mjesto pripada namještaju nastalom na Grobniščini, gdje stolarstvo ima neobično dugu i bogatu tradiciju. Po usmenoj predaji od početka 17. stoljeća pa do pred kraj 20. stoljeća.

Dragutin Franić u svojem putopisu krajem 19. stoljeća navodi da se početci stolarske djelatnosti na Grobniščini vezuju uz Martina Juretića. Navodi da je stolarstvo na Grobniščini pokrenuo Martin Juretić, kojeg je krajem 17. stoljeća „dozvaio grof Zrinski“ te da „Martin, izučiv stolariju u Beču i drugim gradovima, nauči svom zanatu svih svojih devet sinova, a ovi opet dalje svoje potomke, te ima i danas najveći broj stolara u Martinovu selu, prozvanom tako po svom utemeljitelju i prvom grobničkom stolaru“. Nadalje Dragutin Franić navodi da je „u Grobničkoj općini uvedeno pučko stolarstvo, koje broji preko 150 obrtnika i njihovih obitelji, što izrađuju razne vrste pokućstva i druge stolarske tvorevine“.

Od kraja 18. do sredine 20. stoljeća svi su muški članovi obitelji Juretić u Martinovu Selu i Lubarskoj bili stolari.

Od grobničkog namještaja izdvajamo posebnu vrstu stolica - „grobničku sediu“.

„Grobnička sedia“ je stolica jednostavnih, glatkih linija, tesanih od punog drva, pravokutnih ili obliha naslona sa stiliziranom lirom – poznat u cijelom Hrvatskom primorju, a preko Rijeke širi se i na područje Dalmacije.

Od grobničkog je namještaja danas u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskoga primorja pohranjeno desetak stolaca, ormar, krevet i vitrina.

***

JEZIK – ČAKAVŠČIN; IZUZETAN DOPRINOS HRVATSKIH ZNANSTVENIKA

Dr. sc. Iva Lukežić je od 1991. do 1998. godine bila dopredsjednica Čakavskoga sabora, a 1992. godine je među osnivačima Katedre Čakavskog sabora za Grobnišćinu. Do danas je glavnom urednicom svih Katedrinih izdanja.

Autoricom je dvaju sveučilišnih udžbenika pod zajedničkim nazivom *Zajednička povijest hrvatskih narječja – 1. Fonologija i 2. Morfologija*. Za te je knjige kao najbolja postignuća na polju filoloških znanosti 2013. godine autorica dobila izuzetno priznanje: Nagradu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

No, doista je dug niz nagrada i priznanja koje je za svoj rad od 1972. godine nadalje dobila – na općinskoj, županijskoj i republičkoj razini.

Od 1979. do 2006. g. bila je sveučilišni djelatnik: najprije kao asistent na Odsjeku za filologiju Pedagoškog fakulteta (današnjem Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci), potom docent, izvanredni profesor, a za redovitog profesora je izabrana 1999. godine. Nakon umirovljenja 2006. g. stekla je počasni naslov *professor emeritus* Sveučilišta u Rijeci.

Dužnost prodekanice za nastavna pitanja na Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Rijeci obavljala je od 1992. do 1994. godine, a od 1994. – 2000. godine je bila članicom Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu Republike Hrvatske.

Koncipirala je, utemeljila i pokrenula poslijediplomski znanstveni studij iz kroatističke dijalektologije i jezične povijesti na Filozofskom fakultetu Rijeci.

Bila nositeljtem teme u okviru zajedničkog znanstvenoistraživačkog projekta Odsjeka za filologiju, i voditeljtem triju znanstvenoistraživačkih projekata: "Dijalektološki istraživanja kvarnerskih otoka" i "Dijalektološki istraživanja u sjeverozapadnom čakavskom arealu" te "Čakavsko narječje; sjeverozapadni i središnji dijalekti".

Dr. sc. Iva Lukežić je do danas objavila 8 autorskih knjiga (monografija), 50 znanstvenih i 32 stručna rada. U dva je navrata bila predsjednicom Odbora za dodjelu riječke književne nagrade "Drago Gervais" i članicom uredništva časopisa "Fluminensia" - znanstvenoga filološkoga časopisa Odsjeka za kroatistiku, te u jednom mandatu i glavna urednica.

Neprekidnom je sudionicom, a deset godina i voditeljicom, znanstvenih skupova *Grobnišćina; tragovi, znakovi i smjerokazi*, koji su temeljima redovitih izdanja *Grobničkoga zbornika*.

Neprocjenjiv je doprinos dr. sc. Ive Lukežić zaštiti, očuvanju i promicanju grobničkoga govora te za njegovo proglašenje zaštićenom nematerijalnom baštinom Republike Hrvatske. Osim niza članaka objavljenih u knjigama *Grobničkoga zbornika*, svojevrsna je kruna njezinog preko 50-godišnjeg istraživanja grobničkoga govora posebno izdanje

Grobničkoga zbornika 2008. godine - Grobnički govor 20. stoljeća/gramatika i rječnik, suautorstvo s dr. sc. Sanjom Zubčić.

U izuzetno bogatom životopisu dr. sc. Ive Lukežić nailazimo i na podatak da je među uglednicima koji su izuzetno cijenili postignuća sveučilišne profesorice Ive Lukežić i akademik Petar Šimunović (1933.-2014.) – znanstvenik od izuzetnog značenja za čakavšćinu uopće.

Akademik Petar Šimunović je, između ostaloga, autor monografije *Čakavska čitanka*. Bio je najveći hrvatski onomastičar i vrstan dijalektolog. Zadužio je hrvatsku i svjetsku akademsku zajednicu radom na dvama atlasima goleme vrijednosti: na *Hrvatskome dijalektološkom atlasu* i *Općeslavenskome dijalektološkom atlasu*. Ukupno je za potrebe izrade tih atlasa istražio 39 govora, što je za svakoga tko zna kako zahtjevno može biti terensko istraživanje veoma impresivna brojka. U suradnji s uglednim njemačkim slavistom Reinholdom Oleschom i s profesorom Matom Hrastom napisao je rječnik južnočakavskih otočkih govora *Čakavisches-deutsches Lexikon*.

Petar Šimunović je u Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti primljen 1983. godine a redovitim je članom (akademikom) postao 1991. godine. Bio je tajnikom Razreda za filološke znanosti HAZU-a te član Predsjedništva Akademije.

Akademik Šimunović je radni vijek proveo u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu. Uz to je obnašao dugi niz dužnosti u znanstvenim ustanovama i stručnim tijelima u Hrvatskoj i inozemstvu. Za svoj rad je primio niz nagrada i priznanja

*

Onomastika - znanost koja se bavi proučavanjem vlastitih imena. Predmet su njezina istraživanja imena u najširem smislu, njihovo podrijetlo, motivacija, način tvorbe, rasprostranjenost, uporaba i uloga u društvu i sl.

U slučaju naknadne korekcije teksta, o izmjenama će kandidati biti na vrijeme obaviješteni